

Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi
Yıl: 2021 Cilt-Sayı: 14(2) ss: 578–597

Academic Review of Economics and Administrative Sciences
Year: 2021 Vol-Issue: 14(2) pp: 578–597

<https://dergipark.org.tr/tr/pub/ohuiibf>

ISSN: 2564-6931

Araştırma Makalesi
Research Article

DOI: 10.25287/ohuiibf.752120

Geliş Tarihi / Received: 12.06.2020

Kabul Tarihi / Accepted: 16.03.2021

Yayın Tarihi / Published: 12.04.2021

GELİŞME İKTİSADI ÜZERİNE KURAMSAL TARTIŞMALAR VE YENİ KURAMSAL İKTİSADIN KATKILARI*

Harun BAL¹
Pınar ÇUHADAR²

Öz

Bu çalışmanın amacı literatür taraması yöntemini kullanarak gelişme kuramları arasındaki farklılıkları ortaya koymak ve Yeni Kurumsal İktisat çerçevesinde konuya son dönemde yapılan katkıları irdelemektedir. Gelişme kavramının kazandığı anlam kuramsal gelişmelere ve dönemin hâkim iktisat ekolüne göre değişim göstermektedir. Klasik iktisadın gelişme kavramını büyüme ile eşdeğer görmesi uzun dönem literatüre hâkim bakış açısı olmuştur. Fakat bu kuramlara dayalı politikaların geliştirmekte olan ülkelerde uygulanmaya konması ile yaşanan ekonomik darboğazlar, bu kuramlarla elde edile neticelerin gelişme sorunlarını çözümleyemeyeceğini göstermiş; yeni arayışları da beraberinde getirmiştir. İktisadi gelişme konusunda yapılan ve ortodoks iktisat anlayışının hâkim olduğu analizler, gelişmenin yakın nedenlerine odaklanan kuramlar ile açıklanmaya çalışılmıştır. Gelişmenin yakın nedenleri yatırımlar yolu ile girdi miktarında ortaya çıkan teknolojik gelişimle sağlanan verimlilik artışlarına odaklanmaktadır. Heterodoks düşünce okulları ise gelişmenin nihai nedenleri toplumsal ve siyasal ortama yani kurumsal olgulara odaklanmaktadır. Ülkeler arasındaki gelişmişlik farklılıklarının nihai nedenlerini üzerine yakın dönemde birçok yaklaşım geliştirilmiştir. Bu yaklaşımlarda Yeni Kurumsal İktisat okulunun yazınları oldukça önemli bir yere sahiptir. Yeni kurumsal iktisat okulunun tekil bir gelişme teorisi olmamakla birlikte gelişme konusunda ortodoks iktisat ile heterodoks görüşler arasında üçüncü bir yol olarak tanımlanması mümkündür.

Anahtar Kelimeler : Yeni Kurumsal İktisat, Gelişme ekonomisi, Kurumlar.

Jel Sınıflandırması : B52, O10.

¹ Prof. Dr., Çukurova Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, e-mail:harunbal@cu.edu.tr, ORCID: 0000-0003-0878-8253.

² Dr. Öğr. Üyesi, Mardin Artuklu Üniversitesi, İİBF, İktisat Bölümü, e-mail:pinarozdemircukadar@artuklu.edu.tr, ORCID: 0000-0001-6302-7735.

* Bu makale, Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü İktisat Anabilim Dalı'nda kabul edilen "Kurumlar, Yönetişim ve Ekonomik Gelişme (2015)" başlıklı doktora tezinden türetilmiştir ve İİBF2012D4 nolu Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri tarafından desteklenmiştir.

Atıf/Citation (APA6):

Bal, H., & Çuhadar, P. (2021). Gelime iktisadi üzerine kuramsal tartışmalar ve yeni kurumsal iktisadın katkıları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 578–597. <http://doi.org/10.25287/ohuiibf.752120>.

THEORETICAL ARGUMENTS ON DEVELOPMENT ECONOMICS AND THE CONTRIBUTIONS OF THE NEW INSTITUTIONAL ECONOMICS

Abstract

The aim of this study is to clarify the differences between development theories by using the literature review method and to explain the recent contributions of New Institutional Economics. The meaning of development concept has changed according to theoretical developments and the dominant economic school of thought. Classical economics had the dominant perspective of the long term literature. However, the fact that economic crisis emerged with policies grounded of these theories could not solve the development problems and brought back with new way of searching. The development analysis dominated by the orthodox economy have been tried to explain immediate causes of development. Immediate causes of development focus on the productivity gains achieved by technological and productivity improvements coming from investments. On the other hand, heterodox schools of thought focuses the final causes of development dealing with the social and political environment related with institutional facts. Many new approaches focused on the final causes of development differences between countries recently. The literature of the New Institutional Economics School has an important place in these approaches. Although the New Institutional economic school is not a unique development theory, it is possible to define it is as a third way between Orthodox economics and heterodox views.

Keywords : New Institutional Economics, Development economics, Institutions

Jel Classification : B52, O10

GİRİŞ

Toplumların gelişme konusundaki arayışları insanlık tarihi kadar eskidir. Fakat günümüzün gelişmişlik farklılıklarını doğuran dönüm noktası 18. yüzyılda ortaya çıkan Sanayi Devrimi'dir. Sanayi Devrimi sonrasında ortaya çıkan teknolojik ilerleme ve yatırımlar, üretim ve gelirleri arttırmaya başlayıp sosyal, siyasal ve iktisadi birçok değişimi de beraberinde getirmiştir. Bu dönemde yaşanan hızlı büyüme, ulusların yoksulluğu veya zenginliğini belirleyerek günümüzün gelişmiş, gelişmekte olan ve az gelişmiş ülke ayrımlarını yaratmıştır. Zira ülkeler arasında ortaya çıkan gelir eşitsizliği birikimli bir sürecin neticesidir (Pamuk, 2012; Kaynak, 2003).

Ülkeler arasında ortaya çıkan gelişmişlik farkını açıklayan birçok kuram geliştirilmiştir. Fakat literatürde gelişmenin ne olduğu veya neden kaynaklandığı konusunda bir uzlaşma sağlanamamıştır. Gelişme üzerine yapılan tanımlamaların farklılığı, "gelişememe" sorunun altında yatan dinamiklerin neler olduğu sorusuna verilen yanıtların farklılığından kaynaklanmaktadır. Klasik iktisatçıların, ulusların zenginliğinin nedenleri üzerine saptamalar yapmak üzere, bilimsellik kaygısıyla kavramsallaştırdığı özerk ekonomi alanından günümüze değin yaşanan yönetsel farklılaşma, kendisini gelişmenin tanımlanması sorununda da göstermiştir. Tanımlamada yaşanan uzlaşmazlık, gelişememe sorunundan kaynaklanan yoksulluğun tedavisinde kullanılacak iktisat politikası önermelerinde kendisini göstermektedir.

Gelişmekte olan ülkelerin sorunları incelendiğinde, bu sorunların üzerinden ancak bütüncül bir bakış açısıyla gelinebileceği açıktır. Gelişmiş dünya ile kıyaslandığında, gelişmekte olan ülkelerin temel özellikleri Todaro ve Smith (2007) tarafından; düşük yaşam süresi ve üretkenlik düzeyi, insan sermayesinin yetersizliği, yüksek düzeyli gelir eşitsizliği ve tam yoksulluk, yüksek nüfus artış oranları, toplumsal parçalara ayrışma ve toplumsal çatışmalar, büyük kırsal nüfusu, kente hızlı göç, düşük sanayileşme düzeyi, coğrafi koşulların yarattığı zorluklar, finansal sektörle birlikte diğer sektörlerde az gelişme, yavaş gelişme gösteren sömürgeciliğin etkisinin hala hissedildiği zayıf kurumlar, dışa bağımlılık şeklinde sıralanmaktadır. Bu özellikler gelişmekte olan ülkelerin iktisadi,

sosyal ve siyasal önceliklerini oluşturmakta; bu da bir ülkenin gelişmişlik durumunun saptanmasının çok boyutlu bir sorun olarak karşımıza çıkması anlamına gelmektedir (Todaro ve Smith, 2007, s.38). Fakat çok yönlü olarak araştırılması gereken gelişme konusunun ele alınmasında bazı açmazlar söz konusu olmaktadır. Bunlardan birincisi konu ile ilgili araştırmaların, farklı iktisadi, siyasi ve sosyal koşullarda yetişen "gelişmiş dünyanın" iktisatçıları tarafından ele alınmasıdır. Bu durum ideolojik çatışmalarla birlikte, gelişmiş dünyanın gelişmekte olan ülkelerin sorunlarına bakışını sınırlandırmaktadır. İkinci neden ise gelişme ile ilgili tanımların ve çözümlerin büyük ölçüde iktisadi unsurlarla sınırlandırılmış olmasıdır. Konunun kültür, siyaset ve psikolojik faktörlerden soyutlanması eksik bir kavrayışa neden olmaktadır. Bu değişkenlerin iktisadi etkilerinin gelişme ile ilgili araştırmalara dâhil edilmeyip arz, talep, fiyat gibi piyasa göstergeleri, üretim kaynaklarının yeterliliği veya eksikliği gibi faktörler aracılığıyla açıklanması gelişme iktisadının temel problemi olmuştur (Dulupçu, 2005; Yavilioğlu, 2002).

Sen (1988)'e göre, yaşam koşullarının iyileştirilmesi tüm iktisadi faaliyetlerin temel amacı olmak zorundadır ve yaşam koşullarının iyileştirilmesi gelişme kavramının esas parçası olarak görülmelidir. İktisadi gelişme süreci, yiyecek arzının genişlemesi, giyim, yerleşim, ilaç hizmetleri, eğitim olanakları ve ekonominin üretken yapısının dönüştürülmesinden soyutlanmamalıdır. Yoksulluk ve geri kalmışlığın kaynaklarının tespit edilmesi yapılan çalışmaların ana hedefi olmalıdır. Az gelişmiş ülkeler incelenirken davranışsal, teknolojik ve kurumsal varsayımların gerçekçiliği ile kaynakların dağılımı, bölüşümü ve yoksulluk konularının ülke koşullarına uygunluğunun araştırmacılarca dikkate alınması gerekmektedir. Gerçekçilik ve uygunluk konuları ile ilgilenirken, sanayileşmemiş fakir toplumlar üzerinde yapılan incelemeler, geleneksel iktisadın basitleştirici veri kaynakların etkin dağılımı ve iktisadi birimlerin tam akılcılık ve ençoklaştırmacılık varsayımlarına dayandırmamak gerekmektedir. Bu varsayımların kısıtları altında yapılan analizler gelişme kavramını büyüme ile eş anlamlı hale getirmektedir (Hosseini, 2003). Büyümenin ölçütü olan GSYH'nın sıçrama yapması ve ulaştığı nokta genelde sınırlı sayıdaki değişkenlere odaklanmaktadır. Oysa GSYH ve yaşam şartları konusundaki ilişki, sanıldığı kadar basit olmaktan uzaktadır. Diğer şeyler veri iken GSYH'deki bir büyümeyle birlikte insanların yaşam şartları da iyileşmelidir; ancak bu şekilde ülke vatandaşlarının yaşam süresi uzayacaktır. Yaşam koşullarının etkileyen başka değişkenlerde vardır. Gelişme kavramı bu diğer değişkenlerin rolünü göz ardı etmemelidir (Sen, 1988). Mrydal (1974)'da benzer bir yaklaşıma sahiptir. Mrydal(1974)'a göre gelişme, sosyal sistemin tamamının ileri doğru hareketidir. Bu sosyal sistem, iktisadi faktörlerin yanında iktisadi olmayan faktörleri de kapsamaktadır. Bunun içerisine farklı gruplardaki insanların tüketim alışkanlıkları, kolektif olarak sağlanan tüketim, eğitim ve sağlık harcamalarının düzeyi, toplumdaki gücün dağılımı gibi unsurlarda dâhil edilmelidir. Daha genel olarak iktisadi, sosyal ve siyasal tabakalaşma yani "kurumlar ve davranışlar" bir veya daha çok içsel faktörü değiştirmek için başvurulan uyarılmış dışsal faktörler setine eklenmek zorundadır.

Tüm bu noktalar bir araya getirildiğinde, iktisadi gelişmeyi, "toplum refahının yükselmesi amacı ile geleneksel üretim biçimi ve iktisadi davranışlardan çağdaş üretim biçimi ve iktisadi davranışlara geçme süreci", "bir toplumun reel mili hasılasının devamlı ve kümülatif bir tarzda artışı sağlayan, zihni ve sosyal değişikliklerince beslenen bileşim" (Görgün, 2012; Garrigue, 1968) olarak tanımlamak mümkündür. İktisadi gelişme, büyümeden farklı olarak, sürdürülebilir büyüme, üretim yapısındaki değişim, teknolojik ilerleme, toplumsal, siyasal ve kurumsal modernleşme, insani şartlarda geniş ölçüde ilerleme gibi beş özelliğe daha sahip olmak durumudur (Adelman ve Yeldan, 2000,s.95). Bu tartışmanın ve tanımlama sorunun kaynağını oluşturan kuramsal yapı ve kuramsal yapının dönüşümünü görmek bu bağlamda önem kazanmaktadır. Bu çalışmanın amacı ortodoks³ iktisat teorisinin üretim, tasarruf ve yatırım vb. kavramlar ile sınırladığı gelişme kuramına alternatif

³ İktisat literatüründe ana akım ve ortodoks iktisat kavramları Neo Klasik iktisadi nitelemek amacı ile eş anlamlı kelimeler gibi kullanılmaktadır. Ana akım iktisat için en doğru tanımlama ilgili bilim dalının seçkinleri tarafından kabul edilir görülen fikirler olarak görülmektedir. Bu bakımdan ana akım iktisat saygın yüksek öğretim kurumlarında öğretilen ve saygın bilimsel dergilerde en çok kabul gören anlayışa işaret etmektedir. Ortodoksi ise değişmeyen düşünce yapısını anlatmak için kullanılan bir kavram olmakla birlikte iktisada uyarlandığında yakın döneme hakim olan görüşü ifade etmektedir. Bu bağlamda değerlendirildiğinde Neo Klasik iktisat ana akım iktisadın bir parçası olmakla birlikte ana akım iktisat Neo klasik iktisattan ibaret görülmemelidir. Evrimci iktisat, davranışsal iktisat ve yeni kurumsal iktisatta ana akımın bir parçasıdır. Neo klasik iktisadın ortodoks iktisat anlayışını temsil ettiği ise daha çok kabul gören bir görüştür (Bilir, 2019).

olarak geliştirilmiş heterodoks yaklaşımları ele almak için yanı sıra bir nevi üçüncü yol olan Yeni Kurumsal İktisat okulunun konuya bakış açısını ortaya koymaktır. Çalışmanın temel katkısı konuya ilgi duyan lisansüstü öğrencilere ve akademisyenlere geniş bir literatür taraması sunmasıdır. Çalışmanın temel kısıtı ise ele alınan ekolün genel bir teorik çerçevesinin olmamasıdır.

Çalışmanın birinci bölümünde gelişme üzerine yürütülen tartışmalar, ortodoks yaklaşımın hakim olduğu gelişmenin yakın nedenlerini inceleyen kuramlar ve heterodoks yaklaşımların incelediği nihai nedenlere odaklanan kuramlar olarak ayrıştırılacak; çalışmanın ikinci bölümünde Yeni Kurumsal İktisadın katkılarına yer verilecek; üçüncü bölümde gelişme iktisadının ihmal ettiği coğrafya, kültür ve çatışma üzerine geliştirilen yaklaşımlar irdelenecektir. Sonuç bölümünde ise genel bir değerlendirme yapılacaktır.

I. İKTİSADİ GELİŞME TEORİLERİNİN YANIT ARADIĞI SORU: NEDEN BAZI ÜLKELER ZENGİN BAZILARI YOKSULDUR?

İktisadi gelişme kuramlarının, ulusların zenginliğinin kaynaklarına bakışı ve politika önermeleri, gelişme sorununu nasıl tanımladıkları ile yakından ilintilidir. Ortaya koyulan kuramlarda hakim paradigma Neo Klasik İktisat olmakla birlikte literatürde alternatif birçok görüşte yer bulmuştur. İktisadi gelişme kuramları incelenirken ortodoks İktisat teorisinin varsayımları temelinde geliştirilen, İktisadi gelişmenin yakın nedenlerine odaklanan kuramlar ile diğer düşünce okullarının etkisinde gelişmenin nihai nedenlerine odaklanan kuramlar olarak iki başlık altında değerlendirilecektir.

I.I. Gelişmenin Yakın Nedenlerini İnceleyen Kuramlar

Ülkeler arasındaki gelişmişlik farklarının nedenlerine odaklanan İktisadi büyüme ve gelişme kuramları, zengin ve yoksul ülkeler arasındaki farklılıkları incelerken konuyu gelişmenin yakın ve nihai nedenlerine odaklanmalarına göre ayrıştırmaktadır. Gelişmenin yakın nedenleri yatırımlar, teknolojik ilerleme ve verimlilik gibi reel unsurları kapsarken; gelişmenin nihai nedenlerini toplumsal ve siyasal ortam oluşturmaktadır (Pamuk, 2012). Ortodoks İktisat kuramları analizlerinde yakın nedenler üzerine odaklanırken, heterodoks yaklaşımlar yakın ve nihai nedenlere odaklanmaktadır. Ortodoks İktisat bu bakış açısıyla, büyümeyi temel hedef olarak görüp doğal model olarak kabul etmiştir. Bu yaklaşımın temelinde yatan Klasik İktisatçıların İktisadi gelişmeyi sermaye birikimi ile özdeşleştirilmesi yatmaktadır. Nitekim sermayenin verimli olduğu alanda kullanılması piyasa koşullarının sağlayacağı bir birikim sürecini beraberinde getirecektir. Zira üretimin sürekliliğini sağlayacak olan girişimci kârı, serbest rekabet koşulları altında atıl kaynak kalmasına olanak tanımayacaktır. Diğer taraftan, Mahreçler yasası üretim ve toplam tüketim arasında müdahale gerektirmeyen denge koşullarını garanti altına almaktadır. Böylece ilk yatırımın yapılması ardından gelecek yatırımlara da zemin hazırlamaktadır. Daha açık ifade ile İktisadi yaşamın faaliyetine başlaması süreklilik arz eden ve kendini geliştiren bir süreçtir. Klasik doktrinde İktisadi gelişmenin kaynaklarının özellikle tarıma elverişli toprakların sınırlı olması nedeniyle gelişmenin gün gelip duracağı düşüncesi de vardır. Bu duruma Ricardo uzun devre durgunluk hali demektedir (Landes, 1990; Aren, 2008).

Klasik İktisadın krize girmesiyle yükselen Keynesyen İktisadın kısa dönemli statik bir analiz olması ve uzun dönemli büyüme sorunlarını göz ardı etmesi yeni arayışları beraberinde getirmiştir. Bu eksiklik Keynesyen Harrod-Domar Modeli ile giderilmeye çalışılmıştır. Harrod-Domar Modeli, büyümenin kaynakları sorusunu yeniden İktisat literatürünün gündemine taşıdığı için önemli bir katkı olmakla birlikte büyümenin yakın nedenlerine odaklanan anlayışı da sürdürmektedir. Zira Harrod-Domar Modeli, dengeli büyüme sürecinin sürdürülerek İktisadi büyüme sürecinin kesintiye uğramaması için her aşamada GSYH'nın ne kadarının tasarruf edilmesi ve ne kadar ek yatırım harcaması yapılması gerektiğini üzerine kurgulanmıştır (Todaro ve ark., 2007; Güvel, 2011).

Neo Klasik iktisadın büyüme modeli ise Solow-Swan modelidir. Temel Solow modeli ülkeler arasındaki gelir farklılıklarını, zengin ülkelerin tasarruf oranlarının yoksul ülkelere göre daha yüksek, nüfus artış hızlarının ise düşük olmasına bağlamaktadır. Modele göre, tasarruf oranı yükseldikçe kişi başına sermaye birikimi artışıyla daha yüksek kişi başına gelir seviyesine ulaşılmaktadır. Fakat model sermayenin uzun dönemde azalan getiri varsayımı altında kişi başına gelir artışının sürekliliğini sağlayamadığını ve durağan duruma ulaştığını savunmaktadır. Uzun vadede büyüme getirine ise teknolojik ilerlemedir. Modelin ana fikri ise, girdilerin azalan verimler yasasına tabi olduğu varsayımı altında, yoksul ve sermayenin kıt olduğu ülkelerin sermayeden daha yüksek getiri elde edecekleridir. Yakınsama hipotezi olarak kabul edilen bu yaklaşımı tüm ülkelerde başlangıç koşullarını dikkate almayan göreceli yoksul ülkelerin, daha zengin bölgelere göre daha hızla büyüyeceği mutlak yakınsamadır. Başlangıç parametrelerinden tasarruf oranı ve nüfus artış hızlarını dikkate alan yakınsama ise koşullu yakınsama olarak ifade edilmektedir (Cornwall & Cornwall, 1994; Mookherjee & Ray, 1999; Ateş, 1996).⁴

İkinci Dünya Savaşı sonuna gelindiğinde, güney ve güneydoğu Avrupa ülkelerini de kapsayacak şekilde, sanayileşen ülkelerin gerisinde kalan diğer ülkelerin acil gelişme problemleri konusunda tam bir görüş birliğine varılmıştır. Bu amaçla, gelişmemiş toplumların sorunlarına çare aramak için ortaya konan bir grup kuram, Dengeli Kalkınma Modelleri⁵ olarak anılmaktadır. Dengeli kalkınma modelleri yoksulluk zincirini kıramayacağı düşünülen az gelişmiş ülkelerde sektörlerin birini tamamlayıcı hatta bağımlı olma niteliğine dikkat çekerek bir denge halini temel almaktadır. Bu denge hali yiyecek ile giyecek, tarımsal hammaddelerle endüstriyel ürünler, sermaye malları ile tüketim malları, kamu yatırımları ile diğer yatırımlar, ihracat ile iç talep dengesi şeklinde örneklendirilebilir. Bu tamamlayıcılık hali etkileşim halindeki sektörlerin dengeli ve eşanlı büyümesine de olanak tanımaktadır (Hosseini, 2003; Erbay & Özden, 2013:10-11).

Fakat gerçek dünya üzerine yapılan incelemeler, iktisadi gelişmenin doğasının büyük oranda düzensiz olduğunu savunmaktadır (Naqvi, 1995). Konuya bu bakımdan yaklaşan Dengesiz Kalkınma Modelleri'nde⁶ belli şartlar içinde dengesizlik, ilerlemeyi bozmaktan çok canlandırıp teşvik etmektedir. Çünkü dengesiz gelişme, sektörlerde sıçramalar sağlayıp ekonomiyi dinamik bir sürecin içine sokmaktadır. Bu bakış açısıyla denge sağlama çabası gelişme önünde beklenin aksine bir etki yaratabilmekte; denge ısrarı büyümeyi sınırlayıcı etkiyle sonuçlanabilmektedir. Dengesiz kalkınma teorileri, sermayenin kıt olduğu ülkelerde sermayenin eşit dağılımı düşük ölçekli işletmelerin oluşması ve verimlilik kayıplarına neden olacaktır. Bunu engellemek, yatırımların ekonomide kalkınmayı gerçekleştirecek sürükleyici sektörler kaydırılması ile mümkündür (Yavilioğlu, 2002: 58). Bu modellerin yanı sıra işgücünün geleneksel tarım sektöründen modern sanayi sektörüne kaymasını ele alan Lewis (1965, 1988) modeli gibi ikili (dual) yapılar üzerine odaklanan yaklaşımlar da mevcuttur. Bu modelde iki sektör arasındaki verimlilik farklarına dikkat çekilerek emeğin sektörler arasındaki transferinin çıktı düzeyine etkisi tartışılmakta; bu dönüşümün çıktı da büyüme ile neticeleneceği ortaya konmaktadır.

Bu modeller, kısıtları ve eleştirilen noktalarına rağmen dönemin büyüme ve kalkınma sorunlarına yanıt aramaya çalışmıştır. Farklı ekollere mensup olmalarına rağmen, tüm ülkelerin gelişme darboğazını aşmada kullanacakları temel araçların tasarruf açığının giderilmesi, yatırım gereksinimi, sermaye verimliliğinde yükselmenin sağlanması olarak gördükleri kabul edilebilir. Bu toptancı yaklaşım ülkeler arasında resmi ve gayri resmi farklılığının getirdiği mülkiyet haklarının tesisi, hukuk düzeni, geleneksel toplum yapısının yarattığı problemlerin analizlerden dışlanması

⁴ Harrod-Domar ve Solow-Swan Modellerinin eleştirileri için Brinkman (1995), Nelson ve Winter (1974) ve Myhrman (1989)'a bakınız.

⁵ Rosentein-Rodan (1943) 'ın analizleri bu çalışma grubuna dahil edilmektedir. Bu çalışmalar az gelişmiş ekonomilerin kendine has problemleri olduğuna dikkat çekmektedir. Bu yaklaşımlarda artık emeği potansiyel kaynak olarak görmektedir. Kaynakların tarımsal alandan daha yüksek üretkenliği de tarımsal olmayan alana kaymasının sağlanması gelişmenin itici gücünü oluşturmaktadır. (Ranis, 2004; 1). Rosentein-Rodan(1961), sanayi sektörünün ihtiyaç duyduğu gerekli sermaye birikimini sağlayacak tasarrufu bulunmayan ülkelerin, kaynak temini için yabancı yardımlardan faydalanması gerektiğini savunmaktadır. Yabancı sermaye girişlerinin ana fonksiyonu, ülke içi sermaye birikimini artırarak, söz konusu ülkelerin daha fazla yardıma gereksinim duyulmayacak düzeye gelmesini sağlamaktır. Zira, ek kaynaklar ve know-how çıktı düzeyini arttırmaktadır.

⁶ Dengesiz Kalkınma Modelleri kapsamında geliştirilen farklı yaklaşımlar için Hirschman (1981) ve Naqvi, (1995)'e bakınız.

sonucunu getirmiştir. Aynı tarihsel süreç içerisinde gelişememe sorununun kaynaklarını farklı açılardan ele alan görüşlerde mevcuttur. Öyle ki; bu görüşler elde ettikleri çıkarsamalarla yeni politika önermelerine de olanak sağlamışlardır. Bu bağlamda ele alınmaları önem kazanmaktadır.

I.II. Gelişmenin Nihai Nedenlerini İnceleyen Kuramlar

Ortodoks iktisat, iktisadi gelişmenin yakın nedenleri üzerine kuramlarını tesis ederken, alternatif görüşler toplumsal ve siyasal olgulara da analizlerinde yer vermektedir. Bu noktaya kadar ele alınan modeller, iktisadi gelişme disiplininde hâkim anlayışı açıklamaktadır. Bu modellerin vurguladığı noktalarda farklılıklar olsa da politika ve takip ettikleri stratejileri, sanayileşme, hızlı, sermaye birikimi, eksik istihdamdaki insan gücü akımı, planlamacı ve iktisadi olarak aktif devlet şeklinde sıralamak mümkündür (Sen, 1983). Fakat aynı dönemler de varlık gösteren ve iktisat alanının inceleme dışı bıraktığı değişkenleri de analizine katan araştırmacılar mevcuttur.

Kuramsal yapısı hâlâ şekilleniyor olmakla birlikte Evrimci İktisat kuramı bu araştırma alanlarından biridir. Evrimci okulun en önemli özelliği, ekonomiyi sürekli bir değişim süreci olarak görmesidir. Bu bakış açısıyla, süregelen halde bulunan iktisadi faaliyetler, içindeki iktisadi birime tamamen bağlı bulunmamaktadır. Evrimci görüşün varsayımlarından kaynaklanan temel kuramsal farklılığının sonucu olarak akılcı davranış konusunda uzlaşma sağlanamamaktadır. Evrimci görüşteki akılcılık Herbert Simon anlamında sınırlı veya kısıtlıdır. Evrimci teorideki bireyler, uygun koşulları yakaladıklarında yeni bir şeyler keşfetme çabasına girebilmektedirler. Fakat bu süreçte, bireylerin yapmaya devam ettikleri şey, değişen koşullarla uyumsuz hale gelebilmektedir. Evrimci yaklaşımda birey, iktisadi davranış olarak veri seçim kümelerini tamamen anlayıp bu veri setlerinden optimal seçimleri yapmamaktadır. Çünkü ekonominin temelinde hiç değişmediği kabul edilse dahi iktisadi aktör, sistemin nasıl çalıştığı veya çalışmadığı konusunda yeterince tecrübeye sahip olsa bile, bu sistem içinde seçim eleme yöntemi ile seçim yapmak veya yetersiz yerde davranışını değiştirmek için yeterli zamana ihtiyacı olacaktır. İktisadi içerik sürekli değişim eğilimindeyken ve değişim hem içerdeki şartlardan hem de sistemin işlevlerinin içsel bir gelişmesi sonucu ortaya çıkıyorsa, tam akılcılık altında optimal seçim ön kabulü geçersiz hale gelmektedir. Daha açık bir ifadeyle, evrimci iktisatta kuramsal bir optimum noktası yoktur (Nelson, 2008).

Evrimeci kuramda iktisadi gelişme de ilerlemenin doğası olarak kabul edilmektedir. İktisadi ilerleme ise bir öğrenme süreci olarak algılanmaktadır. Evrimci kuram, Schumpeter'den güçlü bir şekilde etkilenmiştir. Schumpeter, alışkanlığa dayalı, geleneksel davranışla yetinen, terk edilmesi tehlikeli olarak kabul edilen mevcut yapı içinde buluş yapmanın itici güç olduğunu savunmuştur. Schumpeter, dengenin dışında olan iktisadi gelişme araçlarına zıt dairesel akım dengesi kavramını kullanmıştır. Schumpeter'in bu kavramsallaştırması onun Walrasyan genel denge açıklamasına karşılık gelmektedir. Schumpeter, buluşların, yeni üretim süreçlerinin, ürünlerin, yeni yönetim metotlarının kendi çıkarı peşinde koşan, buluşu başarı ile uygulandığında tekelleri ile ödüllendirilecek olan firma, girişimci ve araştırmacı tarafından yaratıldığını savunmaktadır. Ortaya çıkan bu yenilikler, piyasa'nın örgütlenme şeklini ve piyasa içi işleyişi de değiştirerek yaratıcı yıkımı gerçekleştirir (Aghion, 2004).

Evrimeci teoriyi etkileyen diğer güçlü bir isim Kurumcu İktisadın kurucusu olarak kabul edilen Veblen'dir. Veblen (1899), kültürel evrim teorisine insan uygarlığının tarihini açıklamakla başlamaktadır. Veblen'de çatışan çıkarlar, kültürel evrimin en önemli nedeni olarak görülmektedir. Fikirleri, üretken kapasitenin oligopol veya tekellerden oluşan aksak rekabetçi yapıda olması yüzünden üretken kapasitenin tam olarak kullanılmamasına dayanmaktadır. Bu durumda ortaya çıkan üretim kısıtının, fiyatlar ve karlar artarken sabit kaldığı kabul edilen maliyetlerin, yeni firmaların piyasaya girmesini engellediği ve mark-up (birim maliyete belirli kâr oranının eklenmesi ile bulunan maliyet) fiyatlamasına neden olduğunu savunmuştur. Veblen'in iktisadi büyüme ve gelişme teorisinin başlangıç noktası, birbirine uyum sağlayan karşılıklı olarak bağımlı sektörlerden oluşan endüstriyel sistemlerdir. Bu yaklaşıma göre, tüm iktisadi sistemin işleyişini sağlayacak teknoloji ve emek etkileşim içinde olmaktadır. Teknoloji ve üretken emek net iktisadi artışı üretmek ve üretimi

arttırmak için en temel faktörlerdir. Bu sistemin faaliyet göstermesi için fonlar ve faizlerle başlayan yatırımlara gereksinim duyulmaktadır. Ayrıca sistem içinde doğal kaynaklar dahi ara malı ve nihai mal haline dönüşmek için endüstriyel sistemler içindeki süreçlere ihtiyaç duymaktadır. Bu arz faktörlerinin yanı sıra tüm toplam talep kaynakları, sanayi üretim sistemini faaliyet halinde tutarak daha fazla birikim için net iktisadi artışı gerekli görmektedir. Fakat bu büyüme ve gelişme sürecinin ürettiği yararlar insanlar arasında eşit dağılmamaktadır. Vazifesi başında bulunmayan iş sahipleri, insanlar arasında eşit dağıılmayan gelirin çok büyük bir kısmını elde ederken, çalışanlar çok az bir kısmını almaktadır. Mevcut ırkçılık ve ayrımcılık, iş çevresindeki sabotajlar ve dinsel kodlar, düzenlemeler gibi diğer faktörler de gelir dağılımında eşitsizlik yaratmaktadır. Veblen'e göre eşitsizlik, üretkenlik farklılıkları ile açıklanamayacak kadar karmaşık bir olgudur. Gelişmenin, kapitalistin üretim ve istihdamı kısırarak, fiyatların yükselmesini sağlayan kapitalist sabotaj tarafından engellendiğini düşünmektedir. Aksak rekabetçi piyasalar üretken kapasiteyi düşürerek ticareti kısıtlamakta, mal ve hizmet çıktısını sınırlamakta böylelikle fiyatları kapitalist lehine korumaktadır. Teknolojinin ulusal sınırların dışına yayılmasının kısıtlanması, diğer ülkelerin gelişmesine ve hızlı yapısal değişim geçirmelerine engel olmaktadır. Büyük anonim şirketler teknolojinin akımına engel olmakta, diğer ülkelerin geri kalmasına neden olmakta, rekabeti de düşürmektedir. Bu firmalar teknolojinin serbest ihracatının işçileri eğitilmiş ve ucuz olan ülkelerde kendi uluslararası iktisadi gücünü ve karşılaştırmalı üstünlüğünü azaltacağını fark etmektedirler (Mouhammed, 2008, s.26–27).

Veblen'in takipçisi Ayres'in iktisadi gelişmenin nasıl olduğu ile ilgili görüşlerinin merkezinde teknoloji ve törensellik olmak üzere iki güç bulunmaktadır. Ayres, gelişme üzerinde diğer faktörlerdense teknoloji üzerine vurgu yapmaktadır. Ayres'e göre; teknoloji insanlığın var olmasından bu yana yapılan üretim araçlarının bileşiminden oluşmaktadır. Bu bakış açısına göre, geçmişteki araçlar gelecekteki araçlara yön vermektedir. Çünkü insanlığın varoluşu insanların ellerinin ve beyinlerinin kökleşmiş canlılığı ile donatılmış olarak yapılandırılmıştır. Ayres için teknolojik ilerleme ve iktisadi gelişme eş anlamlıdır. Törensellik ise teknolojik ilerlemenin getirdiği canlılığı kısıtlamaktadır. Bu da teknolojik dinamizme zıt bir ikilik doğurmaktadır. Ayres'e göre törensellik, sınıf yapıları, kabul edilebilir davranış kalıpları, mevcut sosyal tabakalaşmayı pekiştiren ideoloji ve sosyal sistemin bazı ideolojiler tarafından endoktrizasyonunu sağlayan, bahsedilen bu dört özelliği güçlendirecek törensel davranışların sosyal kalıpları ile etki yaratmaktadır. Bu iki faktörden bağlayıcı törensellik veya teknolojik dinamizmden hangisi baskınsa ülkenin gelişmesini belirleyen unsur o olmaktadır. Ayres, iktisadi gelişmenin başarılı, teknolojik ilerlemenin törensel davranışlara baskın gelmesi ile gerçekleştirileceği konusunda ısrarlı olmaktadır. Törensel yapılar, bazı sınıflara ayrıcalıklar verirken, toplumu iktisadi ve sosyal değişim konusunda şartlandırmaktadır. Ayres'e göre başarılı gelişme; yaratıcı teknolojik kapasitenin oluşturulması ile birlikte bunlara uygun davranış kalıplarını veren kurumlar ile mümkündür. Törenselliğin negatif etkisi ancak bilginin ve becerilerin yayılması anlamında eğitim ile sağlanmaktadır (Cypher & Dietz, 2009).

Rostow (1960)⁷'un analizlerinde de evrimci bakışı açısı hâkimdir. Rostow, iktisat teorisi ve iktisat tarihini birleştirerek iktisadi olmayan faktörlerinde büyüme ve gelişme analizlerine girmesini önyak olmuştur. Bu ayrışma süreksizlik, evrim ve gelişme teorisi konusunda Schumpeterci anlayıştadır. Rostow'a göre yalnızca sosyal ve kültürel olarak tüm sistemi içine alarak analiz etmek

⁷Rostow (1960)'a göre; iktisadi gelişmişlik düzeyine göre tüm toplumları, geleneksel toplum, kalkışa hazırlık, kalkış, olgunluğa geçiş, kitle tüketim çağı şeklinde beş düzeye ayırmak mümkündür. Geleneksel toplum; sınırlı üretim fonksiyonuna sahiptir, kişi başına ulaşılabilir gelir düzeyi üzerinde tavanlar (kısıtlar) vardır. Bu tavanlar modern teknolojinin ulaşılabilir olmaması ya da düzenli ve sistematik olarak uygulanmamasından kaynaklıdır. Geleneksel toplum, hiyerarşik sosyal düzene sahiptir; merkezi yönetime bağlı siyasi gücün elinde bulunduran, kendi kendine yeten bölgeler mevcuttur. Kalkışa hazırlık; dönüşüm sürecidir yani kalkış öncesi şartların geliştirildiği dönemdir. Bu dönemde modern bilimin meyveleri toplanmaktadır; azalan verimler önemini yitirmeye başlamıştır. Aynı zamanda Batı da modern bilimin geliştiği ve tarım ile sanayide yeni üretim fonksiyonunun tanımlandığı evredir. Merkezi devletin kurulması aşamasında, bu ulusal olarak büyük kalkış için zorunlu bir aşamadır. Kalkış aşamasında birleşmiş çıkarlar inşa edilerek kendi alışkanlık ve kurumsal yapısının içine yerleştirilir. İktisadi olarak modernleşmeyi sağlayacak grubun kurgulanması da sağlanır. Olgunlaşmaya geçiş de genişleyen ekonomi, ilerleyen teknolojiyi tüm iktisadi aktivitelerde kullanmaya başlar. İhracat daha çok sanayi ürünlerinde oluşur. Ekonomi, uluslararası iş bölümünde yerini bulur. Kitle tüketim çağı; öncü sektörler dayanaklı tüketim mal ve hizmetlerine dönüşür. Tüketicilerin, alacakları ürün konusunda seçim yapma imkânı artmıştır. Sosyal refah devletinin oluşması, toplumun teknik ilerlemenin önüne geçtiğinin göstergesidir.

değil; aynı zamanda sistemin süreksizliğini ve yapıların dönüşümünü de ele almak gerekmektedir (Kuznets, 1957; Birnkman, 1995).

Benzer şekilde Gerscheskron (1962)'da tarihsel perspektiften ülkelerin geri kalmışlığının nedenlerini açıklamaya çalışmıştır. Ona göre; sanayileşmenin hızı ve yapısı konusundaki farklılıklar sanayileşmiş ülkelerin başvurdukları, gelişmekte olan ülkelerde az çok onların sahip olduklarına karşılık gelen kurumsal yapıların olmamasından kaynaklanmaktadır. Ek olarak sanayileşme süreci içerisinde ilerleyen entelektüel iklim de ülkelerin gelişmişlik seviyeleri ile ilişkilidir. Sonuç olarak, tekil örnekler de kullanılarak, geri kalmışlığın düzeyine göre doğrudan doğruya bahsedilen ülkenin sanayileşme potansiyellerine kadar farklılıklar uzatılabilmektedir.

Mrydal (1974)'da, sosyal sistemin iktisadi faktörlerin yanında iktisadi olmayan faktörleri de kapsayacağını savunmuştur. Farklı toplumsal gruplardaki insanların tüketim alışkanlıklarında, toplumdaki gücün dağılımı ve daha genel olarak iktisadi, sosyal ve siyasal tabakalaşmayı yani kurumları⁸ ve davranışları da gelişme kuramı içine yerleştirmiştir. Mrydal (1974)'a göre; sistemin dinamikleri tüm bu içsel değişkenler tarafından belirlenmektedir. Bu tür içsel değişkenler, "dairesel nedensellik" göstermektedir. Bunun anlamı, bir değişim olduğunda, diğer toplumsal faktörler de buna tepki olarak değişmektedir. Bu ikinci değişimler, kendileri gerçekleştikleri sıralarda hâlâ her yönde, yeni değişimlere neden olmaktadır. Bu süreç böyle devam etmektedir. Böylelikle şartlar ve değişimler birbirine bağlı hale gelmektedir. Sistemin hareketi düşünüldüğünde bunların tamamı hesaba katılmak zorundadır. Bir dizi şartların ortaya çıkması sırasında bunun ne olduğu analiz edilirken, bu hareketler de dikkate alınmalıdır. Dairesel nedenselliğin üç yönü vardır. Birincisi, kümülatif etkilerdir. Bu etkiler, çoğunlukla her zaman ortaya çıkmamaktadır. Bir koşulun ileri yönde değişmesini, diğer şartlarında ikincil değişimlere ve bu değişimlerin aynı yönde ilerlemesine neden olmaktadır. İkincisi, bir koşulun değişmesinin ileri veya geriye dönük olmasıdır. Bu değişim, gelişmeye katkı sunup sunmamasına bağlı olarak belirlenmelidir. Üçüncüsü de, sosyal sistem içindeki ilişkilerin atalet, zaman gecikmeleri veya tamamen bir durumdaki değişimin diğer şartların değişimini etkilemediğini uç durumlarda–genellikle bilinmemesi veya bunlar hakkındaki bilginin kesinlik taşınamasından kaynaklıdır.

Gelişme sürecinde kurumsal faktörlerin önemine vurgu yapan bir diğer isim de Abramovitz (1986)'dir. Abramovitz (1986), ülkelerin verimlilik düzeyini sermaye stoku ve teknoloji ile ilişkilendirmektedir. Teknolojik düzeyi düşük ülkelerin teknolojisi ilerledikçe verimlilik düzeyinin artacağını ve sanayileşmiş ülkeleri yakalayacağını savunmaktadır. Bu noktada verimlilik ve teknolojik açığın fırsatlar sunacağı savunulmaktadır. Fakat bu noktada, yakınsama hipotezince yer verilmeyen, sosyal yeteneklere ve sosyal yeteneklerin geliştirilmesinde eğitim, siyasal, sosyal ve mali kurumların önemine de yer vermektedir. Gelişmekte olan ülkeler, sosyal yeteneklerini geliştirdikleri oranda teknolojik açıklarını kapatabileceklerdir.

Gelişme sorununa alternatif bir model ile yaklaşan bir diğer teorisyen grubu da yapısalcılardır. Yapısalcılar, çevre olarak nitelenen az gelişmiş ülkelerin yapısal ve kurumsal olarak merkezdeki gelişmiş ülkelere farklı olduğunu; hem ortodoks teori hem de gelişmeci teoriler tarafından ortaya konan bakış açısının uygulanmasının zor olduğunu savunmaktadır. Yapısalcılar, bu farklılıkların sabırla ve zamanla üstesinden gelinemeyeceğini, tam tersi bu farklılıkların yapısal olduğunu ve dünya ekonomisinin bir parçası olan, yavaş gelişen ülkeler için özel bir yolla açıklanması gereğine inanmaktadırlar. İkinci özellikleri ise, dış ticarete karşı olumsuz duruşlarıdır. Özellikle Latin Amerikalı yapısalcılar, Ricardo'nun karşılaştırmalı üstünlükler teorisinden, iddia edildiği gibi ülkeler arasında uzmanlaşma ve ticaretin faydasından tam olarak şüphe etmektedirler. Latin Amerikalı yapısalcılar, Adam Smith'in düşüncesinin merkezini oluşturan piyasa işlemlerinde çıkarların uyumu

⁸Myrdal, kümülatif hareketlerin geçmiş kurumsal düzenlemelerin etkisiyle bölgeleri iktisadi olarak zayıflatmasına "Kendini Yaratan Durumun Devamı (*backwash*)" etkisi adını vermektedir. Özellikle sömürgecilik ve neo sömürgecilik burada etkilidir. Sömürge politikaları, azgelişmiş ülkelerdeki anahtar sektörlerin ileri ülkeler elinde bulunmasını sağlamaktadır. "Kutuplaşma Kuramı" ile de gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerin birlikte meydana getirdiği iktisadi bir birlikte, azgelişmiş ülkelerin sanayilerinin ileri teknoloji ve büyük sermayeye sahip gelişmiş ülke mallarıyla rekabet edememesi ve azgelişmiş ülkelerde zaten kıt olan nitelikli emeğin de daha yüksek gelirler nedeniyle gelişmiş ülkelere göç etmesine bağlı olarak zengin ülkenin daha zengin, yoksul ülkenin ise daha yoksul duruma geleceğini savunmaktadır (Cypher & Dietz, 2009).

varsayımında karşı çıkmaktadırlar. Yapısalcılar bir bütün olarak sosyal sistemleri ele almakta ve bu sistem içerisindeki birçok parçanın etkileşimiyle ilgilenmektedirler. Görünmeyen birçok iktisadi ve sosyal fenomenin görünen sonuçları üzerine odaklanmışlardır. (Cypher & Dietz, 2009; Ficker, 2005)

Bir diğer alternatif bakış açısı da Bağımlılık Okulu'dur. Bağımlılık kuramları, iktisadi gelişmenin, az gelişmiş ülkelerin iktisadi ve toplumsal koşullarının dışsal olduğunu, içerdeki kurumların işlev bozukluklarından çok uluslararası aktörlerin⁹ önem kazandığını vurgulamaktadır (Cypher & Dietz, 2009). Bu okul içerisinde üç ana düşünce akımı vardır. Amin (1981)'e göre bunlardan

"ilki, Marxist¹⁰düşüncenin dolaylı bir yansıması olan Neo-Sömürgeci Bağımlılık Okulu'dur. Bu okul mensupları Üçüncü Dünya geri kalmışlığının varlığını ve devamını, zengin-yoksul ülke ilişkilerine dayalı hayli eşitsiz uluslararası kapitalist sistemin tarihsel evrimine atfetmektedirler. İkinci yaklaşım, Yanlış Paradigma Modeli'dir. Bu yaklaşım, geri kalmışlığı ulus üstü birimlerinin ve çokuluslu örgütlerin bilgisiz uzmanlarının verdiği hatalı ve uygunsuz tavsiyelerine bağlayan yaklaşımdır. Söz konusu modellerden sonuncusu ise, kalkınma ekonomisinde genişçe tartışılan İkili Kalkınma Tezi'dir. Bu tez, zengin ve yoksul ülkelerde, gelir dağılımı eşitsizliğine bağlı olarak insanlar arasında çeşitli seviyelerde artan farklılıkların varlığını ve devamlılığını ifade etmektedir. Bu iktisatçılara göre; merkez ülkelerin çevre ülkelere egemenliği, bu ülkelerde aşırı düzeyde bir çarpıtma, biçimsizleştirme ve eklemsizleştirme meydana getirmektedir. Kapitalizmin çevreye yayılması, çevre ekonomilerin iç bütünlüğünü bozmakta ve gelişmenin yolunu tıkamaktadır" (Akt. Yavilioğlu, 2002, s.61–62).

1980'li yıllarda ABD' de, Kanada, İngiltere ve Batı Almanya'da muhafazakâr hükümetlerin yer alması ile gelişme ekonomisine getirilen yeni yaklaşımlarda Neo Klasik anlayış sürdürülmektedir. Bu dönemde gelişmiş ülkelerde arz yanlı makro iktisat politikaları, akılcı beklentiler teorisi, kamu işletmelerinin özelleştirilmesi tercih edilmektedir. Neo Klasikler, Dünya Bankası ve Uluslararası Para Fonu gibi dünyanın en etkin iki finansal kurumu üzerinde güçlü etkiye sahip bulunmaktadır. Neo Klasiklerin gelişme sorunlarında temel argümanı, yanlış fiyatlandırma politikalarına bağlı olarak zayıf kaynak tahsis mekanizması ve gelişmekte olan ulusların üzerindeki devlet müdahalesidir. Bu yaklaşıma göre gelişmekte olan ülkelerdeki aşırı müdahale büyümelerini yavaşlatmaktadır. Gelişmekte

⁹Bağımlılık yaklaşımı az gelişmişliğin, sanayileşmiş zengin ülkelerle olan iktisadi ilişkilerden kaynaklandığını kabul eder. Bağımlılık yaklaşımında-Prebisch'in kavramsallaştırması olan- sanayileşmiş ülkeyi tanımlamak için merkez ülke, az gelişmiş ülkeyi tanımlamak için çevre ülke deyimleri kullanılır. Uluslararası iktisadi sistemin odağını gelişmiş ülkeler oluşturur ve az gelişmişlerin bu ülkelerle olan ilişkileri merkez çevre sistemine göre şekillenir. Merkez ülkeler kendi çıkarlarını maksimum kılmak üzere örgütlenmişlerdir. Merkezin etrafında ise geniş bir örgütlenmemiş bir çevre ülkeler grubu oluşur. Az gelişmiş ülkelerde geriliğin devam etmesinin başlıca sebebi, uluslararası iktisadi düzenin özünü teşkil eden uzmanlaşmadır. Az gelişmiş ülkelerin uluslararası işbölümünde görevi hammadde madensel ve tarımsal girdileri üretmektedir. Diğer bir deyişle az gelişmiş ülkelerin uluslararası sistemdeki rolünü sahip olduğu kaynaklar ve gelişmiş ülkelerin doğal kaynağa dayalı üretiminde elde edilen ürünlere olan talebi belirler. Bu ülkeler ihtiyaçları olan mamul maddeleri gelişmiş ülkelere satın alırlar. Bu ilişkide ticaret hadleri devamlı olarak onların aleyhine çalışır, çünkü az gelişmiş ülkeler dış piyasalarda aynı tür ürünleri ihraç eden diğer geri ülkelerle rekabet etmek zorundadır. Sanayileşmiş ülkeler için böyle bir durum söz konusu değildir, çünkü onların sattığı ürünler uluslararası tekeller tarafından üretilir ve gıda maddeleri talebinin gelir esnekliği düşüktür. Gelir artışı çoğu zaman hammadde talebinin aynı oranda yükselmesine sebep olmaz. Doğal maddelerin yerine sentetik ürünlerin kullanılması hammadde talebinde düşüş eğilimi göstermiştir. Dış ticaret hadlerinin az gelişmişler aleyhine değişmesinin diğer bir sebebi teknolojik yeniliklerin sağladığı verimlilik artışının sanayileşmiş ülke ve geri ülke ürünlerinin fiyatlarını farklı şekilde etkilemesidir. Sanayileşmiş ülkelerde verimlilik artışı tekelleşme yaygın olduğu için kârların ve işçi örgütlerinin güçlü olduğu durumlarda işçi ücretlerinin yükselmesini sağlar, ücretler düşmez. Fakat bağımlılık kuramları da az gelişmişliğin sebebini uluslararası ilişkilerden kaynaklanan engellerle sınırlamanın mümkün olmaması ve gelişmiş ülkelerle ilişkilerin tümünün az gelişmişlerin aleyhine sonuçlanmasın gerçekleşen uyumsuz bir genelleme olması yönüyle eleştirilmektedir (Görgün, 2012, s.59-61).

¹⁰Bardhan (1988), 1970'li yıllardan itibaren geliştirilen Marxist kuramların gelişmeye genel bakış açısını şu şekilde sıralamaktadır: (a)Marxistler, yapısal kısıtlar üzerinde vurgu yapmaktadır. Yaklaşımlarında davranışın özgürlüğüne ve akılcı seçime sınırlı bir yer ayrılmaktadır. Marxistler, kural koyucu sınıf ile daha alt sınıf arasındaki asimetriden dolayı yapısal kısıtlardan kural koyucu sınıf daha az etkilendiğini savunmaktadır. (b)Piyasanın gelişmesi, bazı aile üyelerinin tercihlerini olumlu yönde genişletirken bazılarını daraltabilmektedir. Gelişme süreci üzerinde bu durum önemli etkiye sahiptir. Bu durum özellikle kadınlar konusunda etkili olmaktadır. (c) Marxist literatüre göre, teknik ilerleme belirli bir grubun çıkarlarına hizmet ettiğini etmektedir. (d) Marksistler ve yapısalcılar mevcut kurumların adaletsiz büyümeyi sağladığını savunmaktadır. Temel odak noktası sermayeye erişimdir. (e) Marxist kuram ticaretten kazanç ve uzmanlaşma üzerine merkez çevre ilişkilerinden dolayı şüphelenmektedir. Yapılan analizlerde yabancılarla yapılan ticaretin tarihi rolü, sömürgecilik tamamen göz ardı edilmektedir. Ekonomideki mülkiyet hakları yapısını değiştiren yatırımların etkisi, sivil toplum içindeki farklı sınıfların güçleri arasındaki denge ve devletin doğası analizlerde ihmal edilmemelidir. (f) Marxist devleti çıkar gruplarının bulunduğu bir alan olarak ele alıp, başlı başına ayrı bir stratejik aktör ve diğer gruplarla karmaşık çatışma ve işbirliği yapan bir oyuncu olarak değerlendirmektedir.

olan ülkelerin iktisadi problemlerinin temel nedeni, gelişmiş ülkelerin sömürücü faaliyetleri ve uluslararası iktisadi ajanların kontrolü olmayıp, devletin iktisadi faaliyetlerdeki ağırlığı, yozlaşma, etkinliğin sağlanamaması, gelişmekte olan ülkelerin iktisadi faaliyetlere nüfuz edememesidir. Uluslararası iktisadi sistemde reform yapmak yerine beklenen, gelişmekte olan ülkelerin ikili yapılarının yeniden düzenlenmesi, yabancı yardımların attırılması, nüfus büyüme hızının kontrol edilmesi ve daha etkin gelişme planlama sistemin hayata geçirilmesidir. Bu yaklaşıma sahip görüşler, serbest piyasa analizi, kamu tercihi, piyasa yanlısı yaklaşım olmak üzere üçe ayrılmaktadır (Todaro ve ark., 2007). Fakat 1980'lerde Yeni Büyüme Kuramları, Neo Klasik yaklaşıma bazı sorular yöneltmiştir. 1980'lerin ortasında başlayan araştırma İçsel Büyüme Modeli olarak adlandırılmıştır. İçsel Büyüme Modelleri, dışsal teknik ilerleme yerine, iktisadi büyümenin içsel belirleyicilerini üzerinde durmuştur. Bu bağlamda beşeri sermaye uzun süreli büyümenin kaynağı olarak kabul edilmektedir. Lucas ve Romer gibi isimler yaptıkları uygulamalar ve buldukları kanıtlarla birlikte kuramı ileri taşımışlar, teknolojik ilerlemeye odaklanarak azalan verimler yasasını sorgulamışlardır. Romer'in çalışması uzun dönemli büyümede de makro iktisat politikalarına daha çok yer vermektedir (Ruttan, 1998; Turnowsky, 2001).

Kaynak (2003)'a göre ise, arz yanlı iktisat ve paracı politikalarla birlikte yeni bir düzenin sıralandığı bu yıllardan itibaren iktisatta insani boyut bir kenara itilmeye başlarken karşıt görüşlerin güçlenmesi de aynı yıllara rastlamaktadır. İktisadi gelişmede insani boyutları esas alan "temel ihtiyaçlar, insani gelişme, çevrede sürdürülebilir kalkınma" yaklaşımları bu karşıt görüşlerin ürünleridir. Sen (1983)'e göre, geleneksel gelişme iktisadının tematik yanlıları ulusal gelir, toplam gelir ve belirli malların toplam arzından çok insanların özgürlükleri ve bu özgürlüklerin ürettiği "yapılabilirliklerine" odaklanmamasıdır. Gelişme sürecinde insanların ne yapıp ne yapamadığı, uzun yaşayıp yaşamadığı ile ilgilenmek zorundadır: insanlar uzun yaşayabiliyorlar mı, hastalıktan korunabiliyorlar mı, iyi beslenebiliyorlar mı, okuyup yazabiliyorlar mı, iletişim kurabiliyorlar mı, bilimsel faaliyette bulunabiliyorlar mı gibi soruların yanıtı aranmalıdır. Gelişme iktisadına yeni bir bakış açısı kazandıran Amartya Sen için "özgürlük" çok önemli bir kavramdır. Sen için özgürlük sadece seçme seçilme hakkı gibi resmi alanları değil, eğitim ve sağlık hakkı gibi reel özgürlükleri de kapsar. Sen'e göre kalkınma, özgürlüklerin önündeki engelleri ortadan kaldırma sürecidir.

Ana hatları ile ele alınan bu alternatif yaklaşımlar, Neo Klasik iktisadın sosyo kültürel öğeleri dışlayan, iktisadi değişkenlerle kendisini sınırlayan yaklaşımına birer karşı çıkıştır. Bu karşı çıkış gelişme literatüründe Neo Klasik anlayışında kendisini revize etmesine olanak tanımıştır. Bu bağlamda temel inceleme alanımız olan Yeni Kurumsalcılık geniş bir iktisat teorisi alanının sentezi niteliğindedir. Yeni Kurumcu bakışın gelişme sorunu üzerine yaklaşımı ayrı bir başlık altında ele alınarak irdelenecektir.

II.YENİ KURUMCU İKTİSADIN GELİŞME SORUNUNA BAKIŞI

Kurumlar, toplumsal yaşamın diğer alanlarında olduğu gibi ekonomi ve siyasetin işleyişindeki belirsizlikleri bertaraf ederek yatırımları teşvik eder. Kurumların yatırımlarla birlikte üretimde verimlilik artışı sağlaması büyüme ve gelişmeye sunduğu temel katkıdır (Pamuk, 2012: 40). Yeni Kurumsal iktisat, kurumların gelişme sürecini katkısını mikro analiz araçları ile irdelemektedir. Nitekim Yeni Kurumsal iktisat yazını firma ve birey davranışlarını referans noktası olarak almakta; işlem maliyetleri ve bilgi kavramları üzerine odaklanmaktadır. İşlem maliyetleri, Coase (1937)'un çalışmaları ile başlamış Alcahian, Demsetz (1972), Williamson (1985) ve North (1989) tarafından da devam ettirilmiştir. Eksik bilgi üzerine oluşturulan argümanlar Akerlof (1970), Stiglitz (1981), Spence (1974) gibi isimlere dayanmaktadır (Bardhan, 1989; Bardhan, 2006; Myhrman, 1989; North, 1992).

Yeni Kurumsal İktisatta Neo Klasik iktisat gibi iktisadı "kıtlık ve seçim" bilimi olarak görmektedir. Yeni Kurumsalcılar için kurumsal değişim görelî fiyatlardaki değişimden bağımsız düşünülmemektedir. Yeni Kurumsalcıların ayrıştırdıkları noktalar ise kurumları analizlerinin merkezine

almaları, araçsal rasyonalite kavramına eleştirel bakmaları ve Neo Klasiklerin yok varsaydığı işlem maliyetlerini dikkate değer görmeleridir. Ortodoks iktisat kuramının uzun süre teorilerden gerçekte bağdaşmayacak şekilde dışladığı, özünde ekonominin kurallarının gömülü olduğu fikirler ve ideolojileri de analizlerine dahil eden Yeni Kurumsalcılar, gelişmeyi engelleyen etkin olmayan piyasaları siyasi süreçleri de dikkate alarak analiz etmişlerdir. Yeni Kurumsal iktisada göre, kurumların temel işlevi değişim ilişkileri içerisinde insanların karşılaştıkları belirsizlikleri azaltmaktır. İktisadi ilerlemenin önünde engel teşkil eden birçok kurumun yarattığı etkileri görmezden gelen Neo Klasik iktisadın bu eksikliğini tamamlayan Yeni Kurumsal İktisatçılar, etkin kurumlar ve yönetim yapılarının, yeni fayda maliyet ihtimallerine tepki olarak nasıl evrimleştiğini de incelemektedirler. Bu bağlamda işlevselciliğin yanı sıra varlığını sürdüren kurumların hayatta kalması konusunda bir çeşit Darvinci bakış açısı benimsemektedirler (Bardhan, 1989; Bardhan, 2006; Myhrman, 1989; North, 1992).

Yeni Kurumsalcıların, Neo klasik iktisatçılardan ayrıştıkları en önemli noktalardan araçsal rasyonalite yani tam akılcılık varsayımıdır. Yeni Kurumcular, tam akılcılık yerine sınırlı akılcılık fikrinden etkilendikleri Herbert Simon'ı takip etmişlerdir. Simon (1986)'ya göre, rasyonelliğin değerlendirilmesindeki kısıtlayıcı bakış açılarıyla Neo Klasikler bireylerin amaçlarını ve değerlerini yok sayarak, evrensel davranış kuralları belirleyerek ve zaman boyunu analiz dışı bırakarak diğer sosyal bilimlerden ayrılmaktadır. Oysa sosyal bilimlerin diğer disiplinleri değerleri bir referans noktası olarak almakta, zamanla ve yaşanan tecrübelerle değişimini anali etmeye çalışmaktadır. Bu bilimler, bir davranışın nedenlerini dikkate alarak sosyal etkileşimleri ve bu etkileşimlerin yarattığı olay-olgu ağlarını anlamaya çalışmaktadır. Ayrıca akılcı olmayan süreçlere (örneğin motivasyonlar, duygular, duygusal uyaranlar) odaklanan diğer disiplinler, bu süreçlerin sosyal olay ve olguları etkileme yollarını ve akılcı süreçler içinde nasıl bir boyut kazanacağını da anlama çabası içindedir.

Akılcılığın bu şekilde farklı kavramsallaştırılması, Neo klasik iktisadın, iktisadi akılcılığı ürettiği tercihler açısından ele almasına karşı olarak, sosyal bilimlerde ortaya çıkan süreçleri değerlendirilmesi anlamına gelmektedir. Neo Klasik yaklaşım, karar vericinin ölçümleme gücünün sınırsız olduğunu kabul edip, karar vericinin gerçekten olduğu gibi nesnel bir şekilde dünyayı tasvir edebilmesinin kabulü iki sonucu ortaya çıkarmaktadır: Birincisi; gerçek dünya ve karar vericinin algısını ayırştırmak zorunda kalmamaktır. İkincisi ise karar vericinin algısını ve hesaplama şeklini bilmeden, kendi gerçek dünyaya ait bilgisiyle seçimlerini tahmin edebilmektir. Fakat bilginin ve hesaplama gücünün sınırlı olduğu kabul edildiğinde gerçek ve algı dünyasını ayırmak gerekmektedir. Bilişsel psikolojinin akılcı insanı, yargılama yöntemi ile ulaşabildiği bilgi ve hesaplama ortalamaları ile kararlarını almaktadır (Simon, 1986: 5210). Öyle ki; Walrasyan iktisadın temel çıkarımlarında etkinlik ve eşitliğin ayırştırılması, işlem maliyetleri ve eksik bilgi durumunda geçerliliğini yitirmektedir. Kaynak tahsisini doğrudan etkileyen farklı işlemlerdeki sözleşmelerin şartları, şimdiki sahiplik yapısına ve mülkiyet haklarıyla yakından ilgilidir.

Yeni Kurumsal iktisadın gelişme ile ilgili analizlerinin önemli bir bölümünü oluşturan işlem maliyetleri yaklaşımına göre kurumların evrimleşiren bu maliyetleri azaltma gayretleridir. İşlem maliyetleri bilginin elde edilmesinden, yapılan ekonomik faaliyetlerin, izlemesi, koordine edilmesi ve sözleşmelerin cebir yoluyla yerine getirilmesine kadar tüm süreçleri kapsamaktadır. Bu işlevi ile birlikte işlem maliyetleri, mülkiyet haklarının kazanılması ve dağıtılmasında önemli bir rol oynamaktadır. Ekonomilerin büyümesinde işlem maliyetleri, ölçek ekonomileri ve uzmanlaşmanın önünde bir engel olarak görülmektedir. Herkesin birbirini tanıdığı ve karşılıklı güvene dayalı ekonomik değişimin gerçekleştiği toplumlarda işlem maliyetleri düşüktür, fakat üretim maliyetleri yüksektir. Zira emeğin işbölümü ve uzmanlaşması küçük bir toplumda kişiselmiş bir değişim süreci ile tamamlanan piyasaların uzantısıyla ciddi bir şekilde sınırlanmıştır. Büyük ölçekli karmaşık ekonomide, karşılıklı bağımlılık ağı içerisinde kişisel olmayan değişim süreci her çeşit fırsatçı davranışa (hilekârlık, vazifeden kaçma, ahlaki tehlike önemli ölçüde olanak sağlamaktadır). Bu durumda işlem maliyeti de yüksek olabilmektedir. Zamanla batı toplumunda, kompleks kurumsal yapılar planlanmıştır (resmi sözleşmeleri, mülkiyet haklarını etkin bir şekilde zorla uygulayan ve ayrıntılı bir şekilde tanımlayan ve garanti altına alan bunun yanında tüzel hiyerarşi, dikey entegrasyon,

sınırlı sorumluluk, iflas kanunlarında tanımlayan, uygulayan ve garanti altına alan) ve böylelikle katılımcılar kısıtlanarak, sosyal etkileşimlerdeki belirsizlik azaltılma işlemlerinin daha maliyetli olması engellenmeye çalışılmıştır. Kurumsal düzenlemelerle daha geniş ölçeklerde verimlilik artışına izin verilerek ilerleyen teknoloji daha da teşvik edilmiştir. Ayrıca, Yeni Kurumsal iktisadın tabanını şekillendiren işlem maliyetlerinin kendisi giriş ve çıkış bariyerlerinin yükseltilmesiyle tüm sosyal seçim süreçlerinden gelen baskıyı azaltabilmektedir. Aksi takdirde, uzun dönemde dışlayıcı kurumları meydana çıkararak, belirli kurumların uyarlanmasına engel teşkil eden, artan getiriler veya etkinlikten sapmalara neden olan sosyal kısıtları yaratan ağları sürdüren, kendi sürekliliğini pekiştiren kuvvetler varlık göstermektedir. Örneğin, Akerlof Hindistan kast sisteminin iktisadi olarak kar getirmeyen veya sosyal olarak memnuniyet duyulmayan geleneklerin Nash dengesinde her bireyin kural itaatsizliğinden dolayı şöhretini kaybedeceği korkusuyla boyun eğdiğini savunmaktadır (Bardhan, 2006: 136; Bardhan, 1989: 1389).

Myhrman (1989), kurumların değişiminin doğrusal bir süreç olmaktan ziyade rekabetçi bir ortamın tesis edilmesi ile birlikte deneme yoluyla gerçekleştiğini savunmaktadır. Kurumlar, oyunun kurallarını belirlerken rekabetin de hangi şartlar altında gerçekleşeceğini, firmaların rekabete uyum sağlamak için yenilik yapma çabasına girmesinin de gelişmeyi getireceğini savunmuştur. Bu esnekliğin oluşmasını sağlayan kurumlar ilerlemeyi ve ekonomik gelişmeyi de beraberinde getirmektedir. Przeworski ve Curvale (2006), ekonomik kurumların tasarrufların yatırma dönüşmesi ve mülkiyet hakları konusunda başarı sağlamasının kurumsal yapının çıkar çatışmalarına karşı kendini koruma becerisine bağlı olduğunu belirtmektedir.

Bireyin gelecekteki görece fiyatlar ve tercihleri bakımından önem kazanan eksik bilgi kavramı da işlem maliyetleri ile yakından ilişkilidir. Birey hem mal hem de para ve sermaye piyasasındaki tercihlerini gelecekteki olasılıkları dikkate alarak yapmanın zorluğu ile karşı karşıyadır. Bireyler gibi tüzel kişiler de eksik bilgi sorunu ile karşı karşıya kalmaktadır. Buna göre sözleşmelerin şekillendirilmesinde, ex ante mekanizmalara vurgu yapılması, uyumsuzluk maliyetlerine daha az dikkat çekilmesi, sınırlı rasyonalitenin olduğu ve sözleşmelerin tamamlandığı, işlemlerin ayarlanması eğiliminin olmadığı ex post bir dünya yerine tercih edebilir. Özellikle birinci ilişkide özel yatırımlar (içerideki ilişkilerin dışarıdakilere kıyasla daha çok kullanıldığı) tanımlanmaktadır, eksik bilgi altında özel yatırımlar sözleşme sonrası fırsatçı davranışlara açık bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere bu özelliği daha çok görülmektedir (Bardhan, 1989; Myhrman, 1989).

Bu noktaya kadar açıklanan kurumsal/bilişsel yaklaşımın temel özellikleri ve iktisadi performans açısından anlamının şu şekilde sıralanmaktadır:

İktisadi performans, resmi kurallar, gayri resmi kurallar ve zorlama özelliklerini bir karışımdır. Kurallar bir gece de değiştirilebilirken gayri resmi normlar ancak tedricen değişebilmektedir. Kurallara meşruiyet kazandıran normlar olduğundan dolayı, ihtilaller hiçbir zaman destekleyicilerinin beklediği sonuçları vermeyecek ve performans beklenenden daha farklı olacaktır. Başka bir ekonominin resmi kurallarını benimseyen bir ekonomi gayri resmi kuralların zorlamaların farklılığı nedeniyle taklit edilen ekonominin performansından çok daha farklı bir performans sergileyecektir. Bunun anlamı, gelişmiş batı piyasa ekonomilerinin resmi iktisadi ve siyasi kurallarının üçüncü dünya ülkelerine transferinin iyi iktisadi performans için yeterli koşul olmadığıdır. Yine özelleştirme zayıf iktisadi performansı çözümede her derdin devası değildir.

İktisadi kurumları tanımlayan ve zorlayan politikalar, iktisadi performansı anlamlı bir şekilde etkilemektedir. Bu nedenle bir gelişme politikasının temel unsurlarından birisi etkin mülkiyet haklarını oluşturacak ve zorlayacak politikalar olmalıdır. Ancak bu tür politikaların nasıl oluşturulacağı ile ilgili çok az şey bilinmektedir. İktisadi büyüme kısa dönemde otokratik rejimler altında gerçekleştirilirken, uzun dönemde hukukun üstünlüğünün geliştirilmesi gerektirmektedir. Gelişmeye uygun gayri resmi sınırlamalar bazen istikrarsız ve iktisadi büyümeye elverişsiz politik kurallar altında dahi iktisadi gelişmeyi sağlayabilmektedir.

Uzundönem büyümenin anahtarı dağılım etkinliği değil, uyum etkinliğidir. Başarılı politik ve iktisadi sistemler, şoklara ve değişimlere dayanıklı esnek kurumsal yapılar geliştirebilen sistemler olup bu başarılı evrimin bir parçasıdır. Ancak, bu evrim uzun dönemde gerçekleştirilebilecektir. Kısa dönemde uyum etkinliğine sahip kurumların nasıl oluşturulabileceği ise bilinmemektedir (Güvel, 2011: 120–121).

Bardhan (1989) ve Bardhan (2006), Yeni Kurumsalcı işlem maliyetleri ve eksik bilgi kuramına getirilen eleştirileri de açıklamaktadır. Buna göre, işlem maliyetleri ve eksik bilgi kuramları yeni kurumların ve mülkiyet haklarının oluşması mekanizması konusunda eşit derecede belirsizdir. Birine göre kurumlar, taraflardan birinin yeni fayda maliyet imkânları takdir etmesi sonucu evrimleşmektedir. Kurumların sadece potansiyel faydalanıcılara kâr sağladığı açıklamaları da yetersizdir. Burada kolektif hareket probleminin olumsuzluklarından kaçılmaz, kolektif hareketler, kurumsal değişimi beraberinde getiren, potansiyel kazanıcıların birlikte hareketini engelleyen problemlerdir. İki çeşit kolektif davranış problemi vardır. Bedavacılık (freerider)-değişimin maliyetinin paylaşılması, pazarlıkları değişimin potansiyel faydasının paylaşılmasının gerekli koordinasyonu engellemesi, demografi, piyasa şartları, görelî fiyatlar gelişme farklılıklarını açıklama da yetersiz kalmıştır. Görelî fiyatlardaki değişim en çokta farklı sınıfların kolektif davranışlarını etkilemiş (politik girişimciler için yeni fırsatlar yaratmış) fakat sınıf güçleri arasındaki veya toplumsal çatışmaların sonuçlarını belirleyememiştir. Bağlı bir soruda direnen kurumların optimalliğidir. Son gelişme literatürü, işlemlere kilitlenen kurumlar, emek, kredi ve toprak ilişkilerinde, işlem maliyetlerini tasarruf eden yöntemleri rasyonelleştirmiştir ve tamamlanmamış veya olmayan kredi ve sigorta piyasasıyla ikame etmiştir. Fakat bu kilitlemenin kendisinin üçüncü tarafların girişe engel teşkil ettiği ve işlemlerde baskın olan tarafa ek tekel gücü verdiğini de gözden kaçırmamak gerekmektedir.

III. ÜLKELERİN ZENGİNLİĞİNİN VEYA YOKSULLUĞUNUN GÖZARDI EDİLEN KAYNAKLARI

Gelişme kuramlarının çoğunlukla veri kabul etmesine rağmen, günümüz iktisat kuramının önemi anlaşılmaya başlayan, analizlerde inceleme birimi olarak yer alan kurumların belirleyicisi olarak görülen başlıca değişkenler; coğrafya, toplumsal çatışmalar ve kültürdür (Rodrik, Subramanian & Trebbi, 2002; Rodrik & Subramanian, 2003; Tabellini, 2006; Granato, Inglehart & Leblang, 1996; Sokoloff ve Engerman, 2000; Acemoğlu, 2006). Bu değişkenlerin analizlere dâhil edilmesi klasik iktisat anlayışını revize eden görüşlerin arayışlarının bir sonucudur. Öyle ki, ortodoks iktisat tarafından veri olarak kabul edilen bu öğeler, az gelişmişliğin temel açıklayıcısı haline gelerek literatürde kabul görmeye başlamış, politika önerilerinde dikkate alınır hale gelmişlerdir. Bu nedenle her bir değişkenin gelişmedeki rolü ayrı birer başlık altında ele alınacaktır.

III.I.Coğrafya

Gelişme sorunun kaynağını kurumlara bağlayan kuramlarda, kurumların belirleyiciliğini tarihin ilk dönemlerinden itibaren etkili olan coğrafi koşullarla açıklayan bu yaklaşıma göre; iklim, doğal kaynaklar, coğrafi koşullardan doğan hastalıkların yarattığı olumsuz etkiler, ulaşım maliyetleri, daha ileri bölgelerden bilgi teknolojilerin yayılmaması gibi etkenlerin tarımsal üretkenlik ve insan sermayesinin kalitesi üzerinde güçlü etkisi vardır. Jared Diamond, Jeffry Sachs bu gelenekte en çok öne çıkan etkiye sahiptirler (Rodrik, Subramanian & Trebbi, 2002: 1). Gallup, Sachs, Melinger (1999), genel olarak yaptıkları karşılaştırmalı ülke analizinde tropik bölgelerin, ılıman bölgelere göre gelişmelerinin geri kalmalarının temel nedeninin yüksek hastalık yükü ve tarımsal üretkenliğin kısıtlanmış olması bulgusuna ulaşmışlardır. Bu incelemeye göre, sahil bölgeleri ve deniz yoluyla sahile bağlantılı olan bölgeler, iç bölgelere kıyasla gelişmeye daha elverişlidir. Denize kıyısı olmayan ekonomiler, kıyısı olan ekonomilere uzak olmasa bile denize ulaşmakta üç nedenden dolayı

dezavantajlıdır: Birincisi; sınırlar arasında emek göçü, iç göçten daha zordur. İkincisi; sınır içinde yapılacak yatırımlara kıyasla sınırlar arasında yapılacak alt yapı düzenlemeleri daha zordur. Üçüncüsü ise sahile yakın ülkelerin ekonomileri askeri veya iktisadi güdülerle iç kısımlardaki denize uzak ekonomilere maliyet yükleme eğilimindedirler. Yüksek nüfus yoğunluğu, iç, bölgesel ve uluslararası ticarete tam erişmede sahil bölgelerinde iktisadi gelişme için önemli görünmektedir. Bu altyapı şebekelerinin artan getirisi veya yüksek nüfus yoğunluğunda iş bölümü ve uzmanlaşmanın artmasından kaynaklanabilir. Arka kısımlar yani hinterlandlar ise bu avantajdan faydalanamamaktadır. Son dönemlerde ülkelerdeki nüfus artışının büyüme potansiyelleri ile ters yönlü ilişkide olduğu görülmektedir. Nüfus yoğunluğu modern sanayi ve hizmetlerden ziyade tarımsal üretkenlikten etkileniyor görünmektedir. Bu bulgularla birlikte iktisadi ve siyasi kurumların gelişme potansiyelini belirlemede kurumlarla yan yana durduğunu da vurgulamaktadırlar. Acemoğlu (2006a)'a göre ise bu noktada coğrafya toplumun yerleşim yerlerinin ekolojisi, teknolojisi ve yerleşimcilerin eğilimlerini etkilemektedir. Coğrafya yaklaşımıyla yakından ilgili bir diğer görüşte başını Krugman'ın çektiği yeni iktisadi coğrafya yaklaşımıdır. Kum (2011), bu yaklaşımın iktisadi faaliyetlerin neden belirli bölgelere yığıldığını, bölgesel iktisat literatürü, Keynesyen konjonktür teorisi, Mrydal'ın birikimli nedensellik ilişkisi ve Marxist eşitsiz gelişme ve birikim sürecinden alan eklektik, çok disiplinli bir alan olduğunu belirtmektedir.

III.II. Toplumsal Çatışmalar

Kurumları ülkelerin gelişmişlik farklarının temel nedeni olarak araştırmalarının merkezine alan çalışmalar, mülkiyet hakları ve hukuk kurallarına vurgu yapmaktadır. Bu bakış açısı, bir toplumda oyunun kurallarının belirleyicileri ve arzulanı iktisadi davranışlara motivasyon sağlayan koşulları ele almaktadır. Bu yaklaşım en güçlü bir şekilde Douglas North tarafından vurgulanmaktadır. Kurumları, toplumsal kısıtların belirleyicisi olarak değerlendiren bu yaklaşımı izleyerek, kurumların belirleyici öğesinin toplumsal yapı ve toplumsal çatışmalar şeklinde açıklayan başlıca isimler Hall ve Jones, Acemoğlu, Johnson ve Robinson'dır (Rodrik, 2002: 1).

Acemoğlu ve Robinson (2010),'a göre; teknolojik farklılıklar sadece firmaların kullanabileceği tekniklerdeki farklılıkları ifade etmemekte, aynı zamanda üretim örgütlenmesindeki farklılıkları da göstermektedir. Bunun anlamı bazı ülkeler kaynaklarını daha etkin bir şekilde kullanabilme olanağı bulabilmeleridir. Bu bağlamda; ülkeler arası gelişmişlik farklılıklarının temel nedeni kurumlardır. Kurumların, toplumlar arasında resmi kolektif karar alma yöntemlerine (demokrasiye karşın diktatörlük) veya iktisadi kurumsal yapıdaki farklılığa bağlı olarak (mülkiyet haklarının korunması, giriş engelleri, iş adamları için konulmuş sözleşme seti), gayri resmi veya resmi olma niteliklerine göre farklı fonksiyonları yerine getirmesi beklenmektedir.

Birçok gelişmekte olan ülkede toplumsal çatışmaları çözen kurumlar büyük önem arz etmektedir. Zira, toplumsal çatışmaların yönetimi derin etnik, kabile ve dini ayrımlara sahip olan toplumların temel sorunudur. Bunun iktisadi etkisi, toplumsal çatışmaların ekonomilere zarar vermesidir. Çünkü, toplumsal çatışmalar, üretken faaliyetleri doğrudan başka alana çevirmektedir, belirsizlik yaratarak yatırımlara olanak vermemektedir. Ortaya çıkabilecek çatışmaları azaltmak için kurumlara ihtiyaç duyulmaktadır; yasal kurallar, yasal sistem, azınlıklar için politik haklar bunlardan bazılarıdır (Thirwall, 2011: 118–122).

Bu yaklaşımda, toplumsal yapı ve toplumu oluşturan farklı gruplar arasındaki çatışmalar kurumları şekillendiren en önemli unsurdur. Her toplumsal grubun çıkarlarını hizmet edecek kurum kümesi farklıdır. İktisadi kurumları şekillendiren ve kaynak dağılımını belirleyen siyasi gücü elinde bulunduran gruplar olacaktır. Ortaya çıkan iktisadi ve siyasi kurumlar, farklı toplumsal grupların eşitsiz güç ilişkilerinin bir sonucu olacaktır (Acemoğlu, Johnson & Robinson, 2006).

III.III. Kültür

Kültür en basit tanımıyla, veri bir toplulukta, halkın davranışlarını şekillendirmeye yardım eden temel genel değerlerin sistemidir. Sanayileşme öncesi dönemlerdeki toplumlarda, bu değer sistemleri dini şekli almaktaydı ve çok yavaş değişmekteydi. Fakat sanayileşme ile birlikte gelen modernleşme süreci, bu dünya görüşlerini daha seküler daha akılcı ve değişime açık hale getirmiştir. Bu değişim kendisini iktisat alanında da göstermiştir. Bu dünyanın geçiciliğini savunarak kâr motivasyonunu yasaklayan anlayış yerini zenginliği ve zenginleşmeyi kutsayan bir bakış açısına bırakmıştır. Kuramsal olarak iktisadi gelişmede kültürün rolünü vurgulayan çalışmalar Weber (1904–1905)'in Protestan Ahlakı tezi ile başlamaktadır. Daha sonra Towney, Harrison, McClland bu konuda kuramsal ve ampirik çalışmalar yapmışlardır (Granato, Inglehart & Leblang, 1996).

North gibi iktisat tarihçilerinin önemli katkılarıyla, geçmişin tarihi etkilerinin, mevcut durumdaki iktisadi gelişimin birincil belirleyicisi olduğu görüşü önem kazanmaktadır. Yaygın bir şekilde kabul gören açıklama, tarihin iktisadi performansı, kurumlar yoluyla şekillendirdiği üzerinedir. Acemoğlu, Johnson ve Robinson (2001), yaptıkları ampirik analizle, sömürge orijinin şimdiki kurumların nitelikleriyle ilişki içinde olduğunu özellikle mülkiyet haklarının ve bireyin kazancını devletin istismarından koruyan kurumların bu noktada önem kazandığını vurgulamaktadır. Araç değişken tahminine göre yapılan bu çatışmalarda, şimdiki kurumların dışsal varyasyonları, tarihe bağlı olarak şimdiki iktisadi gelişmeyi açıklamaktadır. Birçok çalışma, bu bulguları desteklemiş, aynı sömürgeleşme orijinine ait verilerin, siyasi hatalarının nedenlerini, savaş sonrası dönem için de açıkladığını ve tarihi değişkenlerin mevcut iktisadi performansı etkileyen neredeyse tüm değişkenlerin etkisini hiçe saydığı sonucuna ulaşmışlardır. Fakat neden aynı kurumların farklı çevrelerde farklı işlev gördüğü henüz netlik kazanmamıştır. Davranış kalıpları ve iktisadi gelişmedeki bu sistematik farklılıklar farklı bölgesel tarihlerin ayırt edici özelliklerine kadar uzatılabilmektedir. Fakat özdeş siyasi ve yasal kurumlara rağmen, ülkeler arasındaki farklılıklar nesillerdir devam etmektedir. Bu bakış açısıyla, kültür tarihsel etkinin temel aktarımın kanalı olarak araştırılmaktadır. Kuşkusuz, kültür de kurumlar gibi belirsiz bir kavramdır. Kültür, toplumsal etkileşimin tekrarlandığı merkezi noktada, dengeyi koruyan toplumsal normlar ve bireysel inançlara karşılık gelmektedir. Bu açıklamada bir açıdan kültür, kurumların geniş bir tanımlaması olarak görülerek insan davranışlarının şekillendirilmesine katkı sunmaktadır. Daha radikal bakış açısıyla, kültür bireysel davranışları, değerler ve tercihler yoluyla etkilemektedir. Diğerleri ise sosyal normların ve bireysel değerlerin sistematik adetler olarak etkileşimde bulunduğunu söylemektedir. Kültürün nedensel etkisinin tanımlanmasındaki zorluk, iktisadi gelişmeye de içsel olmasıdır. Modernizasyon teorisi tarafından vurgulandığı gibi, iktisadi hayatın kültür ve sosyal hayat üzerindeki önemli etkileri vardır (Tabellini, 2006: 1).

Nunn (2009) ise tarihin iktisadi gelişme üzerindeki etkisi konusunda yapılan çalışmaları üç kısma ayırmaktadır. Birincisi; Acemoğlu, Robinson, Johnson (2001)'a ait olan, şimdiki kurumların tarihi kökeni ve uzun dönemli iktisadi gelişme üzerindeki etkisini araştıran çalışmalardır. İkicisi, Sokolof ve Engerman'a ait olan, faktör donanımının önemi ve Amerika'ya bağlı sömürgelerin, daha sonraki iktisadi gelişmelerindeki sömürge kurallarının etkileri üzerine yapılan çalışmalarıdır. Sokoloff ve Engerman (2000)'a göre; gelişmişlik farklılıklarının kurumlara bağlanmasının kurumlar arasındaki farkın nereden kaynaklandığını açıklamayı gerektirdiğini vurgulamaktadır. Bu zorlu probleme dikkat çekenler, genellikle ulusal miras ve din konusundaki dışsal farklılıklara vurgu yapmaktadır. Aynı Avrupa mirasına sahip olmasına rağmen, ekonomiler arasındaki eşitsizlikler araştırmacıları, konuyu baştan ele almaya yöneltmiştir. Bu yaklaşımda ulusal mirasın anlamının inkâr edilmemesine ve ülkeye has koşullara rağmen, birincil şartlar veya faktör donanımının önemine değinmektedir. Üçüncüsü ise La Porta, Lopez de Silanes, Shleifer ve Vinzy (1998)'e ait olan sömürge kuralları üzerine yapılan araştırmalara dayanmaktadır. Bu yaklaşım; farklı sömürgeci güçlerden nakil edilmiş yasal kurumlara, uzun dönemli olarak yatırımların korunmasına ve finansal gelişmelerdeki etkisine bakmaktadır. La Porta vd. (1998), İngiliz genel yasalarına bağlı yasal sistemler, Roma sivil yasalar ile kıyaslayarak İngiliz genel yasa sisteminin yatırımcıları daha çok korumaya dönük yasal sistemler önerdiğini sonucuna ulaşmışlardır. Yasal orijin farklılıkları, aynı zamanda yasal askerlik, emek piyasaları

düzenlemeleri, zorla uygulatılan sözleşmelerin düzenlenmesi, karşılıklı avantajlar, yatırımcıların korunması, sivil hukuk üzerinde de önemli etkiler yaratmaktadır. Fakat Nunn(2009)'un tasnifine dayalı çalışmaların temel odak noktası resmi kurumlar iken, Tabellini (2006) de temel vurgu gayri resmi kurumlar, güven, saygı gibi değerler üzerinedir. Bu nedenle resmi kurumlar ve kültür iki farklı belirleyici olarak çalışmalarda yerini almaktadır.

SONUÇ VE DEĞERLENDİRME

Gelişme üzerine yapılan tanımlamaların farklılığı, gelişememe sorununun altında yatan dinamiklerin neler olduğu sorusuna verilen yanıtların farklılığından kaynaklanmaktadır. Klasik iktisatçıların, ulusların zenginliğinin nedenleri üzerine saptamalar yapmak üzere, bilimsellik kaygısıyla kavramsallaştırdığı özerk ekonomi alanından günümüze değin yaşanan metodolojik farklılaşma, kendisini gelişmenin tanımlanması sorununda da göstermiştir. Tanımlama da yaşanan uzlaşmazlık, gelişememe sorununun yarattığı yoksulluğun tedavisinde kullanılacak iktisat politikası önermelerinde kendisini göstermektedir. Bu bağlamda iktisadi gelişme teorilerinin, ulusların zenginliğinin kaynaklarına bakışı ve politika önermeleri, gelişme sorununu nasıl tanımladıkları ile yakından ilintilidir. Ortaya koyulan kuramlarda hakim paradigma Neo Klasik İktisat olsa da, alternatif birçok görüşte hayat bulmuştur. Bugün reel GSYH artışı gibi büyüme kavramının içine sıkıştırılan nicel değerlendirmeler Amartya Sen gibi iktisatçıların da katkıları ile insan odaklı bir anlayışa evrilmiştir. Az gelişmiş ülkelerin sorunları ele alınırken davranışsal, teknolojik ve kurumsal varsayımlarda gerçekçilik ile birlikte ele alınması gereği literatürde yer edinmeye başlamıştır. Bu iktisadi analizde veri kabul edilen kurumların işlevlerinin artık kabul edilir olması anlamına da gelmektedir.

Gelişme kuramlarının çoğunlukla veri kabul etmesine rağmen, günümüz iktisat kuramının önemi anlaşılmaya başlayan, analizlerde inceleme birimi olarak yer alan kurumların belirleyicisi olarak görülen başlıca değişkenler; coğrafya, toplumsal çatışmalardır. Bu değişkenlerin analizlere dahil edilmesi klasik iktisat anlayışını revize eden görüşlerin arayışlarının bir sonucudur. Öyle ki, ana akım iktisat tarafından veri olarak kabul edilen bu öğeler, az gelişmişliğin temel açıklayıcısı haline gelerek literatürde kabul görmeye başlamış, politika önerilerinde dikkate alınır hale gelmişlerdir

1990'lı yıllardan sonra Yeni Kurumsalcılığın iktisat kadar siyaset bilimini de etkisi altına alması bu değişimde önemli bir unsurdur. Kurumsal kalite, yönetim, ağlar, çatışma çözümü, uzlaşma gibi kavramların bu dönemlerden itibaren iktisadi analizde yer tutması, ekonomik faaliyetlerin toplumsal ilişkiler içine gömülü olarak görülüp değerlendirilmesini de beraberinde getirmiştir. Toplumdaki güç ilişkiler ve bunların iktisadi etkileri analizlerde önemli bir değişken haline gelmiştir. Bu kavramsal değişimde etkisi olan Yeni Kurumsal İktisat, kurumlarla birlikte iktisadi gelişme analizine yeni bir bakış açısı sunma iddiasındadır. Her ne kadar, bu disiplinin çalışma alanı ve alt disiplinleri belirlenmeye çalışılsa da kesin çizgilerle bir ayrıma varmak oldukça güç görünmektedir. Ortodoks kuramlara alternatif olmaktan ziyade tamamlayıcı olmak iddiasındaki Yeni Kurumsal iktisadın gelişme konusunda da genel bir çerçeveye sahip olduğunu söylemek için de erkendir. Bu bakımdan Yeni Kurumsal iktisat, çağdaş yazın içinde dinamik bir araştırma alanı olarak dikkat çekmeye devam etmektedir.

KAYNAKÇA

- Abramovitz, M. (1986). Catching up, forging ahead and falling behind. *The Journal of Economic History*, 46(2), 385–406.
- Acemoğlu, D. (2006). Modelling inefficient institutions. *Advances in Economics and Econometrics Theory and Applications*, Ninth World Congress, 1, 341–380.
- Acemoğlu, D., & Robinson, J. (2010). The role of institutions in growth and development. *Review of Economics and Institutions*, 1(2), 1–33.
- Acemoğlu, D., Johnson, S., Robinson, J. (2006). Understanding prosperity and poverty: Geography, institutions and the reversal of fortune. In Banerjee, A., Benabou, R. Mookherjee, D. (Eds.), *Understanding Poverty*, (pp. s.y.). United Kingdom: Oxford University Press.
- Alchian, A., & Demsetz, H. (1973). Property right paradigm. *Journal of Economic History*, 33, 16–27.
- Adelman, I., & Yeldan, E. (2000). Is this end of economic development?, *Structural Change and Economic Dynamics*, 11(1-2), 95–109.
- Aghion, P. (2004). Growth and development: A Schumpeterian approach. *Annals of Economics and Finance*, 5, 1–25.
- Aren, S. (2008). *İstihdam, Para ve İktisadi Politika*. Ankara: İmge Yayınevi.
- Ateş, S. (1996). Ekonomik büyümeye yaklaşımlar ve yakınsama sorunu. *Çukurova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), s.y.
- Bardhan, P. (1988). Alternative approaches to development economics. H. Chenery & T.N. Srinivasan (Eds), *Handbook of Development Economics*, 1. Elsevier Science Publisher.
- Bardhan, P. (2006). Institutions and development. In David Clark (Ed.), *Elgar Companion to Development Studies*. Cheltenham: Elgar Publishing.
- Bilir, H. (2019). Neoklasik iktisat: Ana akım mı, ortodoks mu?. *Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 19(2), 65–80.
- Brinkman, R. (1995). Economic growth versus economic development: Toward a conceptual clarification. *Journal of Economic Issues*, 29(4), 1171–1188.
- Coase, R. (1937). Nature of firm. *Economica*, 4(16), 386–405.
- Cornwall, J., & Cornwall, W. (1994). Growth theory and economic structure. *Economia*, 61, 237–251
- Cypher, J., & Dietz, J. (2009). *The process of economic development*. Canada: Routledge
- Dulupçu, M. (2005). Kalkınma ekonomisi literatürüne eleştirel bakış. Muhsin Kar ve Sami Taban (Ed.) içinde *Kalkınma Ekonomisi: Seçme Konular*. Bursa: Ekin Yayınevi.
- Erbay, E. R., & Özden M. (2013). İktisadi kalkınma kuramlarına eleştirel yaklaşım. *Sosyal Bilimler Metinleri*, (1), 1–27.
- Ficker, S. (2005). From structuralism to the new institutional economics: The impact of theory on the study of foreign trade in Latin America. *Latin American Research Review*, 40(3), 145–162.
- Gallup, J., Sachs, J., & Mellinger, A. (1999). Geography and economic development. *International Regional Science Review*, 22(2), 179–232.
- Garrigue, R. (1968). İktisadi gelişme teorisi ve prensipleri. *İstanbul Üniversitesi İktisat Fakültesi Mecmuası*, 27(4), 183–208.
- Gerschenkron, A. (1962). Economic backwardness in historical perspective. In *The Political Economy Reader: Markets as Institutions*, 211–228. Retrieved from: <http://http://www.cabdirect.org/abstracts/19641800248.html>
- Görgün, S. (2012). İktisadi gelişme ve gelişme iktisadı. *Maliye Araştırma Merkezi Konferansları*, 34, İstanbul.
- Granato, J., Inglehart, R. & Leblang, D. (1996). The effect of cultural values on economic development: Theory, hypotheses and emprical tests. *American Journal of Political Science*, 40(3), 607–631.
- Güvel, A. (2011). *Ekonomik büyüme kuramları*. Adana: Karahan Kitabevi.
- Hirschman, A. (1981). Kalkınma iktisadının yükselişi ve düşüşü. F. Şenses (Ed.) *Kalkınma iktisadı yükseliş ve gerilemesi* içinde (s. 23–52). İstanbul: İletişim Yayınları.

- Hosseini, H. (2003). Why development is more complex than growth: Clarifying some confusions. *Review of Social Economy*, 61(1), 91–110.
- Kaynak, M. (2003). Kalkınma iktisadının kilometre taşları ve teknoloji, yeni dünya düzeni ve kalkınma. *Ekonomik Yaklaşım Dergisi* Sempozyumu. Ankara: Gazi Üniversitesi.
- Kum, M. (2011). İktisadın yeni coğrafi açılımı: Yeni ekonomik coğrafya yaklaşımı. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 30(1), 235–255.
- Kuznets, S. (1957). Summary of discussion and postscript. *The Journal of Economic History*, 17(4), 545–553.
- Landes, D. (1990). Why are we so rich and they so poor?. *The American Economic Review*, 80(2), 1–13.
- Lewis, A. (1965). Review of economic development. *The American Economic Review*, 55(1–2), 1–16.
- Lewis, A. (1988). The roots of development theory. In H. Chenery & S. Srinivasan (Eds.), *Handbook of Development Economics*, 1(2), 27–37.
- Mouhammed, Adil, H. (2008). A critique of a marxist critique of Thorstein Veblen. *American Review of Political Economy*, 6(1), 19–39.
- Myhrman, J. (1989). The new institutional economics and process of economic development. *Journal of Economic Institutions and Theoretical Economics*, 145, 38–59.
- Mrydal, G. (1974). What is economics?. *Journal of Economic Issues*, 8(4), 729–736.
- Mookherjee, D., & Ray, D. (Eds.). (2001). *Readings in the theory of economic development*. Oxford : Blackwell Publishers.
- North, D. (1989). Institutions and economic growth: An historical introduction. *World Development*, 17(9), 1319–1332
- North, D. (1992). The new institutional economics and development. American Association Meeting. Retrieved from: <http://www2.econ.iastate.edu/tesfatsi/NewInstE.North.pdf>.
- Naqvi, H. (1995). The nature of economic development. *World Development*, 23(4), 543–556.
- Nelson, R., & Winter, S. (1974). Evolutionary theorizing in economics. *Journal of Economic Perspectives*, 16(2), 23–46.
- Nelson, R. (2008). Economic development from the perspective of evolutionary economic theory. *Oxford Development Studies*, 36(1), 9–21.
- Nunn, N. (2009). The importance of history for economic development. *The Annual of Economic Review*, 1, 65–92.
- Pamuk, Ş. (2012). *Türkiye'nin 200 yıllık iktisadi tarihi* (3. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Przeworski, A., & Curvale, C. (2006). Political institutions and economic development in the Americas: The long run. *Documento de Trabajo*, 1–39.
- Ranis, G. (2004). The Evolution of development thinking: Theory and policy. *Yale University Center Discussion Paper*, 886.
- Rodrik, D., & Subramanian, A. (2003). The primacy of institutions. *Finance and Development*, 40(2), 31–34.
- Rodrik, D., & Subramanian, A., & Trebbi, F. (2002). Institutions rule: The primacy of institutions over geography and integration in economic development. *Journal of Economic Growth*, 9, 131–165.
- Rosentain, P. R. (1961). International aid for underdeveloped countries. *Review of Economic Statics*, 43, 107–138.
- Rostow, W. (1960). *Stages of economic growth: A non-communist manifesto*.
- Ruttan, V. (1998). The new growth theory and development economics: A survey *Journal of Development Studies*, 35(2), 1–26.
- Sokoloff, K., & Engerman, S. (2000). Institutions, factor endowments and paths of development in the new world. *Journal of Economic Perspective*, 14(3), 217–232.
- Sen, A. (1983). Development: Which way now?, *The Economic Journal*, 93(972), 745–762.
- Sen, A. (1988). The concept of development. In Hollis Chenery & T.N. Srinivasan (Eds.), *Handbook of economic development* (Vol. 1) (pp. 9–26). Elsevier Published
- Simon, H. (1986). Rationality in psychology and economics. *The Journal of Business*, 59(4), 209–224.
- Tabellini, G. (2006). *Institutions and culture*. European Economic Association Conference, Budapest, Hungary
- Thirwall, A. (2011). *The role of institutions in economic development*. London: Palgrave MacMillan.

Bal, H., & Çuhadar, P. (2021). Gelime iktisadı üzerine kuramsal tartışmalar ve yeni kuramsal iktisadın katkıları. *Ömer Halisdemir Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 14(2), 578–597.

Todaro, M., & Smith, S. (2007). *Economic development*. Boston: The Pearson Publishing.

Turnovsky, S. (2001). *Old and new growth theories: A unifying structure*. paper to be presented at Conference on old and new growth theory, University of Pisa.

Williamson, O. (1985). *The economic institutions of capitalism*. New York: MacMillan.

Yavilioğlu, C. (2002). Geri kalmışlık olgusu ve ekonomistik kalkınma teorileri. *C.Ü. İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi*, 3(2), 49–70.

Etik Beyanı : Bu çalışmanın tüm hazırlanma süreçlerinde etik kurallara uyulduğunu yazarlar beyan eder. Aksi bir durumun tespiti halinde ÖHÜİBF Dergisinin hiçbir sorumluluğu olmayıp, tüm sorumluluk çalışmanın yazar(lar)ına aittir.

Yazar Katkıları : Prof.Dr. Harun BAL çalışmada Giriş, Sonuç ve Değerlendirme bölümlerinde literatür taramasında ve konu başlıklarının belirlenmesinde, Dr. Öğr Üyesi Pınar ÇUHADAR çalışmada I, II, , III. bölümlerinde literatür taraması aşamalarında katkı sağlamıştır. 1. yazarın katkı oranı: %50, 2. yazarın katkı oranı:%50'dir.

Çıkar Beyanı : Yazarlar arasında çıkar çatışması yoktur. Bu çalışma Çukurova Üniversitesi Bilimsel Araştırma Projeleri Birimince desteklenmiştir.

Teşekkür (Varsa) : Yayın sürecinde katkısı olan hakem ve editörlere çok teşekkür ederiz.

Ethics Statement : The authors declare that ethical rules are followed in all preparation processes of this study. In case of detection of a contrary situation, ÖHÜİBF Journal does not have any responsibility and all responsibility belongs to the author (s) of the study

Author Contributions : . Prof. Dr. Harun BAL contributed in the introduction, conclusion and evaluation sections of the study, in the literature review and in determining the sub headlines. Dr. Pınar ÇUHADAR contributed in the study I, II, III. Sections for the literature review. 1st author's contribution rate: 50%, 2nd author's contribution rate: 50%.

Conflict of Interest : There is no conflict of interest between the authors. This study was supported by the Scientific Research Projects Unit of Çukurova University.

Acknowledgement : We would like to thank the referees and editors who contributed to the publication process.
